

TURAN AKINCI

İSTANBUL

Dersaadet
(1453-1922)

Remzi Kitabevi

TURAN AKINCI 1952 yılında İstanbul'da doğdu. Yeniköy İlkokulu'nu bitirip 1971'de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun oldu. 1977'de DGSA Mimarlık Fakültesi'nden diploma aldı. 1978 yılında Almanya'da doktora yaparken tarihi çevre koruması üzerine çalışmalar da bulundu.

35 yıl kurucusu olduğu sanayi kurumlarında görev yaptı. Emekli olduktan sonra İstanbul'da 2000 Osmanlı yapısının tanıtıldığı www.tas-istanbul.com internet sayfası oluşturdu. Tanzimat sonrası Osmanlı liman kentleri üstüne çalışmaktadır. Yazarın iki ciltlik *Beyoğlu* adlı araştırmasının yanı sıra *Suikast, Sürgün, İsyan, Osmanlı'da Selanik* adlı kitapları basıldı.

Beyoğlu kitabıyla Sedat Simavi Araştırma Ödülü'ne (2018) ve İstanbul Erkek Liseliler Kültür Ödülü'ne (2019) değer bulundu.

TURAN AKINCI

İSTANBUL

Dersaadet (1453-1922)

Remzi Kitabevi

İSTANBUL, DERSAADET (1453-1922) / Turan Akıncı

© Remzi Kitabevi, 2019

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayanlar: Öner Ciravoğlu – Mecit Demir

Kapak: Ömer Erduran

Havadan çekilmiş fotoğraflar (Kadir Kır)

ISBN 978-975-14-1931-6

BİRİNCİ BASIM: Ocak 2020

Kitabın basımı 3000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul
Tel (212) 629 4783

İçindekiler

GİRİŞ, 9

1 – İSTANBUL SURİÇİ'NDE GÜNLÜK YAŞAM, 11

İstanbul'da Zaman, 13; Osmanlı Ailesi, 13; Osmanlı Ailesinin Oluşumda Kadın, 14; Tekeşlilik – Çokeşlilik, 17; Boşanma, 17; Aile Yaşamı, 18; İstanbul'da Dini Yaşam, 19; İstanbul'da Toplumsal Yaşam, 20; Ev Dışı Yaşam, 21; Batılı Yaşam Tarzına Geçiş, 22

2 – İSTANBUL'DA İDARİ YAPI, 25

KENT VE MAHALLE DÜZENİ, 27; İstanbul Mahalleleri, 27; Osmanlı Kentlerinin Mekânsal Yapısı, 29; ŞEHİR YÖNETİMİ, 30; İstanbul Yönetimi, 30; Kadılık Makamı, 31; Subaşı, 34; Yataklar, 34; İstanbul'un Asayışı, 35; Kente Giriş Çıkış, 35; ESİR TİCARETİ, 37

3 – OSMANLI'DA KURUMLAR, 39

YENİÇERİ OCAĞI, 41; Acemi Ocakları, 41; Devşirme Düzeni, 42; Yeniçeri Ocağı, 44; Yeniçeri Ocağı ve Bektaşilik, 47; Yeniçeri Ocağı'nın Bozulması, 47; TULUMBACILAR, 49; İstanbul Tulumbacıları, 49; DERSAADET'TE YEREL YÖNETİM, 53; Şehremaneti'nin Kuruluşu, 54

4 – İSTANBUL'DA TİCARİ HAYAT, 57

ESNAF DÜZENİ, 59; Lonca-Esnaf ve Zanaatkarlarının Teşkilatı, 59; İstanbul'da Meslek Gedikleri, 61; İstanbul'da Ticari Yapı, 62; Kara ve Deniz Gümrükleri, 63; Kapan ve İskele Eminleri, 64; Balıkçılık, 65; İSTANBUL'DA MESLEKLER, 65; İSTANBUL'DA EKMEK TİCARETİ, 72; Unkapı Değirmenleri, 74; BAKKAL ESNAFI, 76; Bakkal Esnafının Teşkilatı, 78; Bakkalların Sattığı Ürünler, 78; Bakkalların Denetimi, 79; Seyyar Bakkallar – Koltuk Esnafı, 79; BÖREKÇİ VE ÇÖREKÇİ ESNAFI, 80; İstanbul'da Börekçi ve Çörekçiler, 80; Börekçi – Çörekçi Fırın Yapıları, 81; Börekçi – Çörekçi Çalışanları, 81; Börekçi – Çörekçi Aletleri ve Malzemeleri, 82; Seyyar Börekçi ve Çörekçiler, 83; Börekçi ve Çörekçilerin Sattığı Ürünler, 84; İSTANBUL'DA BERBER ESNAFI, 85; İstanbul'da Berberler, 85; Berber Çalışanları, 86; Seyyar Berberler, 87; Hamam Berberleri, 87; Berberlerin Dükkân Sahibi Olması, 87; İSTANBUL'DA KUMAŞ ESNAFI, 88; Kumaş Gedikleri, 88; Sof Ticareti, 88; Aba Ticareti, 90; Bez Ticareti, 91; İSTANBUL'DA HAYVANCILIK ESNAFI, 91; Koyun Emmini, 91; Kasapbaşı, 91; İSTANBUL'DA DERİ TİCARETİ, 92

5 – SURİÇİ ÇARŞI PAZAR, 95

İSTANBUL'DA ÇARŞILAR, 97; Kapalıçarşı, 97; Tığcılar – İmameli Han, 99; Tığcılar – Kızlar Ağası Han, 100; Tığcılar – Yaldızlı Han, 100; Tığcılar – Zincirli Han, 100; Yağlıklar – Çukur

Han, 101; Yağlıkçılar – Cebeci Han, 101; Yorgancılar – Ağa Hanı, 101; Yorgancılar – Camili Han, 102; ÇEMBERLİTAŞ, 102; Vezir Han, 102; EMİNÖNÜ, 103; Mısır Çarşısı, 103; Fincancılar – Büyük Çorapçı Han, 104; Fincancılar – Leblebici Han, 105; Fincancılar – Sabuncu Han, 105; Hasırcılar – Balkapanı Hanı, 105; Hasırcılar – Rüstem Paşa Burmalı Han, 106; Hasırcılar – Rüstem Paşa Büyük Çukur Han, 106; Hasırcılar – Rüstem Paşa Küçük Çukur Han, 106; Hasırcılar – Rüstem Paşa Kızıl Han, 107; Sarıdemir – Çorlulu Ali Paşa Hanı, 107; LALELİ, 107; Çukurçeşme Hanı, 107; MAHMUTPAŞA, 108; Abut Efendi Hanı, 108; Büyük Yıldız Han, 108; Çakmakçılar – Büyük Valide Han, 109; Çakmakçılar – Büyük Yeni Han, 109; Çakmakçılar – Kumrulu Han, 109; Çakmakçılar – Küçük Yeni Han, 110; Kürkçü Han, 110; NURUOSMANIYE, 110; Çuhacı Han, 110; Sofçu Hanı, 111; Tarakçılar – Kalcılar Han, 111

6 – OSMANLI'DA SOSYAL YAŞAM, 115

SOSYAL YAŞAMDA İKİLİK, 117; Osmanlı Toplumunda Kadın Erkek Farkı, 117; İSTANBUL'DA KAHVEHANELER, 117; Kahvenin İstanbul'a Gelişi, 117; Kahvehane Mimarisi, 118; Kahvehane Yasakları, 119; Kahvehane Çeşitleri, 120; Kahvehanede Diğer Hizmetler, 120; İmaret Kahveleri, 120; Esnaf Kahveleri, 121; Kapalıçarşı Esnaf Kahveleri, 121; Yeniçeri Kahveleri, 122; Tulumbacı Kahveleri, 123; Âşık Kahvehaneleri, 124; Semai Kahveleri, 125; Meddah Kahveleri, 128; Seyyar Kahvehaneler, 129; Esrar Kahvehaneleri, 129; İSTANBUL'DA MEYHANELER, 130; BEYOĞLU VE GALATA MEYHANELERİ, 130; Koltuk ve Ayaklı Meyhaneler, 134; Büyük Kuleli Meyhanesi, 134; Meyhane Köçekleri, 135; SOSYAL YAŞAMDA KADIN, 137; Geleneksel Dönemde Kadının Sosyal Statüsü, 137; Tanzimat Sonrası Kadının Sosyal Statüsü, 139; Geleneksel Dönemde Kadının Çalışma Hayatı, 141; Tanzimat Döneminde Kadının Çalışma Hayatı, 142; II. Meşrutiyet Döneminde Kadının Çalışma Hayatı, 144; Geleneksel Dönemde Kızların Eğitimi, 145; Tanzimat Döneminde Kızların Eğitimi, 146

7 – İSTANBUL'DA KÜLTÜR HAYATI, 149

SURİÇİNDE MATBUAT, 151; Osmanlı'da Gazetelerin Yayımlanması, 151; GAZETELER, 152; Akşam Gazetesi (1918-1957), 152; Alemdar Gazetesi (1912-1922), 152; Ceride-i Askeriye (1864-1922), 152; Ceride-i Havadis (1840-1864), 153; İbret Gazetesi (1870-1873), 154; Hürriyet Gazetesi (1868-1870), 156; İkdam Gazetesi (1894-1928), 157; İleri Gazetesi (1918-1924), 157; Mizan Gazetesi (1886-1909), 158; Muhbir Gazetesi (1867-1868), 159; Sabah Gazetesi (1875-1922), 160; Takvim-i Vekayi (1831-1922), 160; Tanin Gazetesi (1908-1947), 161; Tasvir-i Efkâr (1862-1925), 162; Tercüman-ı Ahval (1860-1866), 164; Tercüman-ı Hakikat (1878-1921), 165; Tevhid-i Efkâr (1931-1925), 166; Terakki Gazetesi (1868-1871), 166; Yeni Gün Gazetesi (1918-1923), 167; KÜTÜPHANELER, 168; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 168; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 168; Köprülü Kütüphanesi, 169; Murat Molla Kütüphanesi, 169; Feyzullah Efendi Kütüphanesi, 170; Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, 170; Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, 171; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, 172; Topkapı Sarayı – Sultan III. Ahmet Kütüphanesi, 174; Atıf Mustafa Efendi Kütüphanesi, 174

8 – OSMANLI'DA GÖSTERİ SANATLARI, 177

GELENEKSEL GÖSTERİLER, 179; Osmanlı'da Tiyatro Geleneği, 179; Kukla, 180; Karagöz ve Hacivat, 181; Ortaoyunu, 183; TİYATROLAR, 187; TANZİMAT DÖNEMİ TİYATROSU, 187;

SİNEMALAR, 191; SİRKECİ, 191; Ali Efendi Sineması, 191; Kemal Bey Halk Sineması, 191; Türk Sineması – Turan – Şafak – Azeri – Kısmet, 192; Alemdar Sineması, 192; Donanma Sineması – Müdafaa-i Milliye, 192; Emperyal Sineması – Milli – Güneş – Felek, 193; Ertuğrul Sineması – Yeni Milli – Milli, 194; Şark Sineması – Hilal, 194

9 – SURİÇİ'NDE SARAYLAR KONAKLAR KASIRLAR, 195

SARAYLAR, 197; TOPKAPI SARAYI, 197; Bâbüssaade – Akağalar Kapısı, 204; Enderun, 205; Arz Odası, 205; Sultan III. Ahmet Kütüphanesi – Enderun Kütüphanesi, 207; Fatih Köşkü – Enderun Hazinesi, 207; Hazine Koğuşu – Enderun Hazinesi, 208; Has Oda – Hırka-ı Saadet Dairesi, 209; Ağalar Camii – Topkapı Sarayı Kütüphanesi, 210; Kilerli Koğuşu, 210; Has Oda Koğuşu – Padişah Portreleri, 211; Harem, 212; Bağdat Köşkü, 212; Mecidiye Kasrı, 213; Revan Köşkü, 214; Güllhane – Alay Köşkü, 214; Sultanahmet – İbrahim Paşa Sarayı, 214; Sarayburnu – Sepetçiler Kasrı, 215; KONAKLAR, 217; Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa Konağı, 217; Mehmet Emin Âli Paşa Konağı, 217; Zeynep Kamil Konağı, 218; Bülbül Tevfik Paşa Konağı, 218; Münif Paşa Konağı, 219; Rauf Paşa Konağı, 219; Talât Paşa Konağı, 219; Atik Ali – Kenan Rifâi Konağı, 220; Horhor Abdüllatif Suphi Paşa Konağı, 221; Hamamizade İsmail Dede Efendi Konağı, 221; Yeşil Konak, 222; Kayserili Ahmet Paşa Konağı, 222; Mütercim Rüştü Paşa Konağı, 223

10 – SURİÇİ'NDE KAMUSAL YAPILAR, 227

BEYAZIT, 229; Bab-ı Seraskeri, 229; Beyazıt Yangın Kulesi, 229; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 230; Harbiye Nezareti, 230; Simkeşhane-i Amire, 231; Babiâli, 232; Düyun-u Umumiye, 232; Maarif-i Umumiye Nezareti – Basın Müzesi, 233; Darphane-i Amire, 234; Bahçekapı – Birinci Vakıf Han, 234; Dördüncü Vakıf Han, 234; Osmanlı Reji Şirketi Sigara Fabrikası, 235; Postane-i Amire, 235; Sansaryan Han, 236; Tren Garı, 236; Cezaevi, 237; Defteri Hakani, 237; Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi, 238

11 – SURİÇİ'NDE EĞİTİM YAPILARI, 239

SIBYAN MEKTEPLERİ, 241; İSTANBUL MEDRESELERİ, 256; RÜŞTİYELER – İDADİLER – SULTANİLER, 273; MESLEK OKULLARI, 279; TANZİMAT SONRASI EĞİTİM, 279

12 – SURİÇİ'NDE KÜLLİYELER, 289

KÜLLİYE MİMARİSİ, 291; DERSAADET KÜLLİYELERİ, 293

13 – SURİÇİ'NDE DİNİ YAPILAR, 341

CAMİLER – DERGÂHLAR – TÜRBELE, 343; CAMİLER, 343; İSTANBUL'DA DERGÂH VE TEKKELER, 356; TÜRBELE, 360

14 – SURİÇİ'NDE DİĞER İBADETHANELER, 383

ERMENİ KİLİSELERİ, 385; RUM ORTODOKS KİLİSELERİ, 389; SİNAGOGLAR, 395

15 – SURİÇİ’NDE SU YAPILARI, 399

İSTANBUL HAMAMLARI, 401; Dersaadet’te Bulunan Hamamlar, 402; Osmanlı’da Çifte Hamam Mimarisi, 403; Hamam Bölümleri, 404; OSMANLI’DA HAMAM KÜLTÜRÜ, 406; Kadınlar Hamamı, 407; İSTANBUL HAMAMLARI, 409; SEBİLLER, 425

16 – İSTANBUL’DA DOĞAL AFETLER, 431**17 – İSTANBUL SANATÇILARI, 449****İSTANBUL ZAMAN DİZİNİ, 475****KAYNAKÇA, 487**

GİRİŞ

Devlet-i Âliyye, başkenti olan Payitaht İstanbul için özel bir yönetim şeması kurmuştu. Bu düzen Tanzimat'a kadar devam etti.

İstanbul, adliye ve belediye işleri bakımından dört bölge ve kırk şubeye ayrılmıştı. Şehrin ana çekirdeği olan Suriçi bölgesine saadet kapısı anlamına gelen Dersaadet ismi verilmişti. Dersaadet'i yöneten İstanbul kadısı, Osmanlı ilmiye teşkilatı içinde en önemli makamı ve sadaret makamıyla doğrudan temas kurma ayrıcalığına sahipti.

Osmanlı'da kadıların mevkileri, hizmetleri ve maaşları farklı olabilirdi ama hiçbir kadı başka bir kadıya emir veremez ve kararlarını yargılayamazdı. Kadılar sadece padişaha karşı sorumluydular.

İstanbul dört bölgeli bir yönetim uygulamasına sahipti: Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse.⁽¹⁾ Üç belde ise Üsküdar, Galata ve Eyüp kadıları tarafından yönetilirdi. Kadılar bölgelerinin idari,⁽²⁾ belediye⁽³⁾ ve adalet kurumlarını yönetirlerdi. Kadıların dinsel amaçlı hükümler içeren bir hukuk ile iş görmeleri dönemin diğer bürokratlarının idareyi ellerine almak istemelerinin bir sebebiydi. Modernleşme sürecinde ise bağımsız hareket istemelerinin de bir sebebi olarak belirmektedir.

Bu kitapta İstanbul'un merkezi olan Dersaadet'te yaşanan idari, ekonomik, günlük hayat, sosyal ve kültürel yaşamlar derlendi. Ayrıca Dersaadet'te bulunan saray, köşk, konak, kasır, kamu yapıları, eğitim kurumları, külliye, dini ve su yapıları anlatılmaktadır. Külliyeler içinde bulunan camiler, medreseler, sıbyan mektepleri ve türbeler külliyeler bölümünde yer almaktadır.

(1) Bilâd-ı Selâse: Üç yönetim bölgesi; Eyüp, Galata ve Üsküdar.

(2) İdari: Kaymakamlık.

(3) Belediye: İhtisap ağılığı.

Cami Avlusu (Amadeo Preziosi)

Terlik Satıcısı (Amadeo Preziosi)

İstanbul'da Zaman

Devlet-i Âliyye'de yaşamı belirleyen en önemli etken zaman kavramıydı. Gün, güneş battıktan sonra başlayan on iki saatlik iki ayrı süreye bölünürdü. Osmanlı coğrafyasında güneş battıktan bir saat sonrasına saat bir denirdi. On iki saat sonrasında ise gece biterdi. Tekrar başlayan gün ise yine saat birden itibaren başlardı. Bir yılda 354 gün bulunurdu.⁽¹⁾

Ayların altısı 30 gün, diğer altısı ise 29 gün sürerdi. Uygulanan takvim miladi takvime göre on bir gün kısaydı ve bunun sonucu olarak mevsimler kayardı.⁽²⁾

İslami takvim, Hazreti Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç ettiği 622 yılında başlardı. İstanbul'da hayatı belirleyen en önemli yöntem ise ezan saatleriydi zira hayat düzeni namaz saatlerine göre uygulanır⁽³⁾ ve İslami kurallara göre devam ederdi. Bir kişi hacca gitmek için yaptığı işe yedi ay ara verebilirdi. İstanbul halkının yaşam zamanı, mekâna göre ve dini inanışlara göre değişirdi. İstanbul'da gündelik hayat mahallelerde şekillenirdi zira hayat tarzı İslam gele-
neğinin bir uzantısıydı.

Osmanlı İstanbul'unda gün sabah ezanıyla başlar, akşam ezanıyla biterdi. Esnaf için çalışma saati sınırlaması yoktu. Esnafın çalışma saatleri gün ışığına göre ayarlanmıştı. Bu yüzden yılın değişik zamanlarında günlük çalışma süreleri değişiklik gösterirdi. Öğle ve ikindi ezanları da hem zamanın tayini hem de camiye veya en yakın mescide gidiş-geliş ve cemaatle görüşme nedeniyle doğal bir dinlenme arası oluyordu.⁽⁴⁾

Osmanlı Ailesi

Osmanlı toplumunda aile düzeni, her dini grubun kendi inanç ve geleneklerine göre şekillenirdi. Müslümanlar açısından İslam hukuku esas alınmıştı ve Müslüman Türk ailesinin yapısında Türk töresinin izlerini görmek mümkündü.⁽⁵⁾

(1) Hicri Takvim: Bir yılı 354 ya da 355 gün olan ve 12 kameri aydan oluşan, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini başlangıç yılı kabul eden ve Ay'ın Dünya çevresinde dolanımını esas alan bir takvim sistemidir.

(2) Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat*, Çev.: Mefkûre Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973, s. 124.

(3) Ahmet Yüksel, *Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulanması*, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XVI-1, 2014, s. 19-49.

(4) Suraiya Faruqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 164.

(5) İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2009, s. 149.

İstanbul'da Türkler dışında çok sayıda gayrimüslim yaşardı ve bu dini cemaatler kendi içinde ve kendi dini hukuklarına göre bir hayat yaşarlardı.⁽¹⁾ Patrikhane ve Hahambaşılık kurumları kendi cemaatlerinin doğum, ölüm, evlenme ve vaftiz kayıtlarını tutardı. Dini hukukun yanı sıra gelenek ve görenekler büyük bir önem taşıyordu.

Osmanlı devletinde evlilik işlemlerinin resmi kayıtları kadılarca tutulurdu. Osmanlı devleti daima erkeklerin kaydını tutardı. Devlet sadece vergi vereni kaydederdi ve bundan dolayı kadın ve çocukların kaydı tutulmazdı. Günümüzün nüfus sayımı düzeni o dönemde henüz oluşmamıştı. 1900'lü yılların başlarına kadar yapılan nüfus sayımlarında sadece erkekler sayılmıştır.⁽²⁾

Son yıllarda kadılık muhakeme kayıtlarına göre yapılan araştırmalar, evlenme ve aileye dair şu hususları ortaya koymuştur. Evlenecek çiftler ailelerinin görüşü doğrultusunda görücü usulü ile evleniyorlardı. Evlenmeden önce bir nişanlılık dönemi yaşıyorlardı.

İslam hukuku uyarınca evlenecek erkek, kadına mehir⁽³⁾ denilen bir nikâh bedeli ödüyordu ki, bu, boşanma halinde kadının sigortasıydı. Bunun başlık âdetinden farklı olduğu görülüyor, çünkü başlık kız babasına verilirken, mehir evlenen kızın hakkıydı. İslami bir kural olan mehir Türk töresindeki kadın geleceğine denk düşmektedir. Nikâh, şahitler huzurunda, kadı tarafından kıyılıyordu, Osmanlı hukukuna göre erkeğin birden fazla kadınla evlenme imkânı vardı ama toplumun yüzde 90'ından fazlası tek kadınla evli idi. Birden fazla kadınla evlenen erkekler çoğunlukla ilk evliliklerinden çocuk sahibi olamadıkları için bu yola başvurulardı.⁽⁴⁾

Büyük ailelere özellikle kasaba ve şehirlerdeki zenginler arasında rastlanmakta olup bu tür ailelerin sayısı oldukça azdı.

Türk aile yapısının geniş aile olarak görülmesi akrabalık bağının çok kuvvetli olmasından ileri gelmektedir.⁽⁵⁾

Osmanlı Ailesinin Oluşumda Kadın

Ailenin oluşmasındaki ilk aşama evliliktir. Kadın, sosyal yaşamda fazla görülmesine de hukuken birçok hakkı vardı. Haklarının zarar görmesi halinde mahkemeye başvurabilirdi. Evliliğin ilk adımı nişandır. Şeriye sicillerinde yer alan namzet, namzetlik, genellikle anne-babalar ya da diğer yakınlarının küçük yaş-

(1) Rumların, Rum Ortodoks Patrikhanesi, Ermenilerin Ermeni Patrikhanesi ve Yahudilerin Hahambaşılığı bulunmaktaydı.

(2) Turan Akıncı, *Osmanlı'da Selanik*, Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

(3) Mehir: İslam hukukunda erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para, mal veya menfaat hediyesi.

(4) Abdurrahman Kurt, *Osmanlı Ailesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s. 24-25.

(5) a.g.e., s. 90.

taki kız çocuklarını, damat adayına söz vermeleri şeklinde gerçekleşmiştir.⁽¹⁾ Anadolu coğrafyasında küçük yaştaki çocukların evliliğe namzet edildiği kayıtlar bulunmaktadır.⁽²⁾ Nişanlılık döneminin en güzel yanlarından birisi hem gençlerin hem de ailelerin birbirini tanınması, kaynaşmasıdır. Bunda da hediyeleşme kültürünün önemli bir yeri vardı. Nişan süresince aileler karşılıklı olarak birbirlerine yiyecek, giyecek ve para gibi çeşitli hediyeler gönderirlerdi.⁽³⁾

Taraflardan kaynaklanan farklı nedenlerden dolayı bazen nişanlar kötü sonuçlanırdı. Kızların nişanlısını beğenmeyip, istemeyip nişanı bozdukları görülmektedir. Bunun sebebi ise çoğunlukla kızların anne-babaları tarafından küçük yaşta nişanlanmaları, bülüğa eriştikleri zaman ebeveynlerin yapmış olduğu nişanı kabul etmemeleridir.⁽⁴⁾ Nişanın bozulmasına sebep olan olaylardan biri de uzun süre nişanlı kalmaktır. Bu süre içerisinde erkek nikâh yapmamış ise kızlar nişanı bozabilmektedirler.

Ailenin oluşmasını sağlayan en önemli adım olan nikâh, hukukta cinsi münasebeti meşru kılan akit olarak tanımlanmaktadır.⁽⁵⁾ Osmanlı devletinde nikâh akitleri ya bizzat kadılar ya da kadıların yardımcıları tarafından yapılmaktaydı.⁽⁶⁾ Nikâh akdinin geçerli olabilmesi için birtakım şartlar gerekmektedir. Öncelikle tarafların karşılıklı rızası olmalıdır. Evlilik adımı atanın kızın ergen olması gerekmektedir. Kızın isteği yoksa velisi tarafından evlendirilemez. Ayrıca, velisi tarafından evlendirilmiş olan kızın ergen olduktan sonra cayma hakkı vardı.⁽⁷⁾ Kız isterse velisi tarafından akdi yapılan nikâhı feshettirebilir. Kadı sicillerinde rızasız evlendirildikleri için mahkemeye başvuran ve mahkeme kararıyla nikâhı iptal ettiren kadınlar bulunmaktadır.⁽⁸⁾ Nikâhları geçersiz kılan durumlardan biri de iddet⁽⁹⁾ süresi sona ermeden yapılan evliliklerdir. İddet süresi, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda yeniden evlenebilmek için kadının beklemekle yükümlü olduğu süredir. Buradaki sürenin amacı, boşanmış olan kadının doğuracağı çocuğun babasının hüviyeti hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırmak, eğer koca boşamada aceleci davranmışsa onun boşama-

(1) İzzet Sak, Osmanlı Toplumunda Namzedin Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği, 18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'iye Sicillerine Göre, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, Konya, 2006, s. 497.

(2) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, "Osmanlı Toplumunda Kadın", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Sempozyum: *Geçmişten Günümüze Bozkır*, Konya, s. 992.

(3) a.g.y.

(4) İzzet Sak, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, s. 504.

(5) Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988, s. 39.

(6) Akif Aydın, *Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 438.

(7) İyâr-ı bülûğ: Ergenlik çağına gelen kızın kendi nikâhını bozma hakkı.

(8) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 993.

(9) İddet süresi: Osmanlı hukukunda evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre.

yı geri almasını sağlamaktır.⁽¹⁾ Kocasını ölen kadının ise iddet süresi eğer hamile değilse kocasının ölüm tarihinden itibaren 4 ay 10 gündür.⁽²⁾

Nikâhın kadınlar lehine, erkeklere başta mehir⁽³⁾ olmak üzere bazı mali yükümlülükleri vardır. İslam hukukuna göre Müslüman bir erkekle evlenen kadın bedel almaya hak kazanır. Ödence mal olabileceği gibi mal ile değişimi olan bir bedel de olabilir.⁽⁴⁾ Miktarı ise taraflar arasında yapılan anlaşmayla tespit edilmiş olurdu. Bu bedelin miktarı kadının fiziki, kültürel ve mali durumuna göre kararlaştırılırdı. Bu bedelin miktarlarındaki farklılıklar genelde evlenen kadının bekâr, dul, köylü ya da şehirli olmasına göre değişmektedir.⁽⁵⁾

Şeriye sicillerde yapılan incelemede en düşük 800, en yüksek 80.000 akçe bedel ödendiği görülmektedir.⁽⁶⁾

Ödence para olarak verildiği gibi yorgan, döşek, kap kakac gibi ev eşyaları, elbise türleri, ziynet eşyaları, koyun, keçi gibi hayvanlar ve ev işlerine yardımcı olması için cariye şeklinde de verilmiştir.⁽⁷⁾ Bunlar nikâhlı kadının malı olup onu istediği gibi kullanma hakkı vardır. Osmanlı hukuku ödence konusunu evlenen kızın lehine düzenlemiştir, hatta bu bedelin kızın babası, erkek kardeş ya da yakın akrabaları tarafından kullanılmasını önleyecek hükümler de bulunmaktadır.⁽⁸⁾ Tasarruf hakkı kadına aittir, fakat kadın isterse bu bedeli kocasına hibe edebilir.⁽⁹⁾

Nikâhın erkeklere yüklediği bir diğer mali yükümlülük de nafakadır. Nikâhtan sonra ergen olan kadın, evlilik hayatını sürdürmek için kocasının evine geldiği andan itibaren kocasından nafaka istemeye hak kazanmış olur.⁽¹⁰⁾ Koca, karısının normal bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan bütün yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini karşılamalıdır.⁽¹¹⁾ Kadının nafakası yiyecek, kis-

(1) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 994.

(2) Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988, s. 113.

(3) Mehir: Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal.

(4) Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 2, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 115.

(5) Saim Savaş, Fetva ve Şeriye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara 1992, s. 519, 521.

(6) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 994.

(7) Jülide Akyüz, Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan 'Mehir' Hakkında Bazı Düşünceler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 37, 2005, s. 219.

(8) İlber Ortaylı, *Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf*, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara, 1992, s. 456-467.

(9) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 994.

(10) Hamza Aktan, *İslam Aile Hukuku*, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, BAAK, C. 2, Ankara, 1992, s. 407.

(11) Halil Cin, *İslam ve Aile Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988, s. 197.

ve ve meskenden ibarettir.⁽¹⁾ Çeşitli nedenlerden dolayı nafakası sağlanmayan kadınların mahkemeye başvurarak kocalarından nafaka talep ettiği görüldü.⁽²⁾

Bir diğer husus ise uzak bir yere, sefere ya da hacca giden erkeklerin eşlerinin nafakalarını vermek üzere kendilerine vekiller tayin etmeleri, bu vekiller aracılığıyla kadınlarının nafakalarını temin etmeleridir.⁽³⁾ Eşinden boşanıp geride kalan çocuklarının her türlü ihtiyacının giderilmesi için eski kocasından nafaka talep eden kadınlar da bulunmaktadır.⁽⁴⁾

Tekeşlilik – Çokeşlilik

Toplumsal hayatın en önemli unsurlarından olan evlenme Osmanlı’da genel olarak tek kadınla gerçekleştirilmiştir. Aile üzerine yapılan çalışmalarda Osmanlı toplumunun hem genelinde hem de Anadolu’da, çok kadınla evlilik oranı yüzde 10’un üstüne çıkmamıştır.⁽⁵⁾ Gayrimüslimler üzerinde yapılan çalışmalarda da dini inançları gereği çokeşlilik görülmemiştir. Osmanlı toplumunda çokeşliliğin yaygın bir durum olmadığını şeriye sicilleri de desteklemektedir. Türklerde çokeşle evlilik daha çok kamu görevlilerinde özellikle geliri ve statüsü yüksek askeriye sınıfında görülmektedir. Tereke defterleri üzerinde yapılan araştırmalara göre, birden fazla evlilik oranı yüzde 2-5 arasındadır. 17. yüzyılda Bursa’da incelenen iki binden fazla terekede, iki veya daha çok eşe sahip olan erkeklerin sayısının yirmiyi geçmediği görülmüştür.⁽⁶⁾ Birden fazla eşle evlilik oranı köylerde şehirlere oranla daha düşüktür. Osmanlı toplumunda varlıklı kadınlar üzerlerine kuma getirilmesine karşı çıkıp, boşanma talebinde bulunurlardı. Osmanlı devletinde genç kızlar evli erkeklerle evlenmeyi genelde kabul etmemişlerdi hatta nişanlı kızlar bile nişanlı oldukları erkeğin bir başka kadınla evli olduğunu öğrendikleri zaman nişanı bozmuşlardı.⁽⁷⁾

Boşanma

Evlilik müessesesinin sona ermesini ifade eden boşanma sürecinde de Osmanlı kadını birtakım haklara sahiptir. Boşanma üç şekilde olmaktadır: Kocanın tek taraflı irade beyanıyla gerçekleşen talak,⁽⁸⁾ karı-kocanın karşılıklı anlaşma-

(1) Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 2, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 448.

(2) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 994.

(3) a.g.y.

(4) a.g.e., s. 995.

(5) a.g.y.

(6) Haim Gerber, Social and Economic Position Of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700, *International Journal of Middle East Studies*, C. 12, No. 3, 1980, s. 231-244.

(7) İbrahim Solak-Zeynep Uysal, *Geçmişten Günümüze Bozkır*, s. 995.

(8) Talak: Kocanın tek taraflı olarak evliliği sonlandırması.

Osmanlı İstanbul'unun 460 yılı...

Üç bin yıllık bir kent olan İstanbul, Doğu-Roma'nın başkenti oldu. Fetih'ten sonra, 460 yıllık Osmanlı İmparatorluğu döneminde de aynı ihtişamı sürdürdü. Camileri, külliyesi, çeşme ve sebilleri, sosyal yaşamı oluşturan çarşıları ve kahvehaneleriyle kültürel yapısı zenginleşen payitaht, artık Dersaadet olarak anılmaya başladı.

Araştırmacı yazar Turan Akıncı, bu kitapta kentte bulunan 400'ü aşkın Osmanlı yapısını coğrafi konumlarıyla tanıtıyor.

Yazar ayrıca, diğer kitaplarında olduğu gibi, burada da Osmanlı günlük yaşamından kesitler veriyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1931-6

9 789751 419316